

PERTTI VIRTARANTA:

Muistelmia Mari Kyyrösestä

Mari Kyyrönen, oik. sekä Aleksis Tikanoja ja hänen vaimonsa Tatjana. Valok. P. Virtaranta 14. 11. 1966 Mieslahdella.

Perjantai-iltana 10. elokuuta soitti opettaja Heikki Kyyrönen Lapualta: äiti on päässyt lepoon. Tieto ei ollut yllättävä, sillä Mari Kyyrösen elämänlanka oli jo pitkään ollut ohut ja hauras.

Kuitenkin kuolinsanoma vavahdutti: nyt on siis ”valkeih sijasih vajonnut, Tuonelan varsisijasille” lopullisesti siirtynyt henkilö, joka on meille – Helmi Virtarannalle ja minulle – selvittänyt Vienan Karjalan entistä elämää monipuolisemmin kuin kukaan toinen.

– Viimeisen leposijansa Mari-mummo sai Seinäjoen hautausmaahan elämänkumppaninsa (v. 1947 kuolleen) Ontrei Kyyrösen rinnalle.

Luulen, että ihmiset jotka tapasivat Mari Kyyrösen vain ohimennen, eivät häneen huomiota kiinnittäneet. Hän oli perin vaatimaton, hiljainen, itseksensä hyräilijä. Mielellään hän tosin oli seurassa, kuunteli – sen verran kuin kuunteli! – muiden puheita, mutta ei juuri tarjoillut keskusteluun muisteloitaan, ellei kysytty. Hienotunteisesti hän varmaankin arveli, että hänen muistikuvansa ovat suomalaiselle rahvaalle niin outoja, etteivät ne kiinnosta, ja hänen elämännäkemyksensä niin ammoinen ja yksinkertainen, että se ei nykyaikaan oikein sovi.

Minulle Mari Kyyrönen on merkinnyt paljon. Hän on tutustanut minut väistyvään, paljolti jo väistyneeseen vienankarjalaiseen elämään, perusteellisemmin kuin kukaan toinen. Kalevalaseuran vuosikirjassa v. 1966 kirjoittamassani Mari Kyyrösen ”elämäkerrassa” (sivut 96–135) olen kuvaillut tapaamisiamme v. 1966 mennessä ja luonnehtinut Mari Kyyrösen muistitiedon monipuolisuutta. Toistan tässä vielä siihenastiset haastattelukerrat, samalla osoittaakseni Mari-mummon elämän kiertokulkua sen jälkeen kun hän kesällä 1944 lähti Vuokkiniemestä:

Ruotsissa Sandhultin pitäjän Sjömarkenissa vuokkiniemellä-akonlahtelaisessa Sanni ja Vilho Jyrinojan perheessä: 28. 5.–4. 6., 8. 7. 1951;

Ruotsissa Sandaredin tehdasyhdyskunnassa lähellä Boräsa: 17.–22. 6. 1952;

Ruotsissa Smoolannissa Svenarumin pitäjässä Kringelbråtenin kruununtorpissa, jonka olin vuokrannut perheeni kesäasunnoksi. Sinne hain Marin Sandaredista vieraaksemme, ja luonamme hän oli 17.–23. 7. 1952;

Ylihärmän Rannanjärven kansakoululla, kansakoulunopettaja-poikansa Heikin ja tämän vaimon Eevan luona 28. 2.–3. 3., 21.–23. 6. 1956;

Paltamon Mieslahdessa, jonka kristillisessä kansanopistossa Heikki oli humanististen aineiden opettajana: 6.–8. 9. 1964 ja 8.–9. 11. 1965.

Näiden käyntien jälkeen vierailin Eeva ja Heikki Kyyrösen kodissa Mieslahdessa Mari-mummon tietoja tallentaen vielä neljä kertaa. Jokaisella matkallani oli tietenkin oma tarkoituksensa, ja kun jälkeinpäin katselen matkamuistitapanojani, niin näen sieltä, että nuo matkat todella olivat melkoisen erilaiset – mutta aina mieluisat ja tuloksekkaat.

Seuraavassa välähdyksiä näistä Mieslahden-matkoista:

11.–14. 11. 1966. Tästä matkasta esitän parin päivän tapahtumia, hyvin tiivistetysti: Lauantaina 12. 11. olin Heikki Kyyrösen pyynnöstä pitänyt Mieslahden opistolaisille kolme luentoa Karjalan perinteestä. Sitten Heikki vei äitinsä ja minut Tikanojille, perheeseen josta olin kuullut ja jonne olin halunnut mennä. Lähellä opistoa olevassa Tikanojan asunnossa elivät entinen kulkukauppias Oleksei I. Aleksis Tikanoja, syntynyt 1891 Uhtuan Lamminpohjassa, ja hänen vaimonsa Tatjana (”Pappisen Jyrin Tatjana”), synt. 1894 Uhtuan Jyväskylähdessä, ynnä heidän kaksi lastaan. Hiukan oli keskustelussamme alkukankeutta, mikä johtui Oleksesta suuresta varovaisuudesta vierasta – siis minua – kohtaan. Mutta ei ollenkaan huono alku, arvelin.

Kun klo 17:n tienoissa Heikki haki äitinsä ja minut, oli opiston pihaan ajanut suomussalmelainen Teodor Rinne (häinkin vienankarjalaista juurta), autossaan ent. kauppias Teppana Seppänen, joka oli syntynyt Vuokkiniemessä 1882 – ja ollut läsnä Mari Lesosen ja Ontrei Kyyrösen häissä Vuokkiniemen Pokostalla v. 1903! Tep-

pana oli sepän sukua: hänen isänsä oli ollut seppä (myöhemmin kauppias), ja seppä oli ollut isoisäkin Riiko Loginov. Ei ollut kuitenkaan aikaa haastatella paljotietoista Teppanaa — eikä siihen myöhemminkään ollut tilaisuutta —, sillä klo 19 alkoi opiston juhlasalissa suuri juhla: Mari Kyyröselle ojennettiin Kalevalaseuran hänelle myöntämä hyvän kertojan palkinto kunniakirjoineen. Juhlissa pidettiin asiaan kuuluvat puheet, opiston tyttökuoro lauloi, oli viulunsoittoa ja yhteislaulua. Ja kaiken ohjelman kohde oli Mari Kyyrönen. Vasta nyt, kuten myöhemmin kuulin, hiljainen ja vaatimaton Mari Kyyrönen tuli tunnetuksi Paltamossa ja laajemmaltikin.

Juhlan jälkeisenä päivänä, 13. 11. lähdin Heikin autolla lumista ja melko liukasta tietä ajamaan Kuhmoon ja edelleen Lentiiran kautta Suomussalmen pienosiin karjalaiskyliin Kuivajärvelle ja Hietajärvelle. Hyvin ottivat vastaan sikäläiset tuttavat, auliina muistelevaan, koska tietenkäin tiesivät matkamme perimmäisen tarkoituksen, ja karjalaista vieraanvaraisuutta osoittaen. Mutta seuraavan päivän aamulla, mennessään Paltanien yhteiskouluun venäjää opettamaan, Heikki vei minut taas Marin kanssa Tikanojille, jossa uhtualaisvuokkiniemäläinen kielikoulumme jälleen pantiin käyntiin. Ja kun se loppui, jatkui muistiinpanojen tekoa Oulunjärven rannalla suojärveläisten Sergei ja Akuliina Nilosaaren luona, ja sitten vielä opistolla välillä levänneen Mari-mummon kanssa, ennenkuin Heikki ajoi minut lentokentälle.

Jokaisella käynnillä Mari Kyyrösen luona on siis ollut omat piirteensä ja oma tarkoituksensa. Otan toiseksi esimerkiksi maaliskuisen matkani 1971. Osallistuin Rovaniemelle 6.—7. 3. järjestettyyn neuvotteluun, jonka aiheena oli pohjoismaalaisille kesällä 1971 järjestettävät kielikurssit. Tähän matkaan kytkin kahden päivän poikkeamisen Paltamoon. Oulusta, jossa olin yöpynyt, lensin aamukoneella Kajaaniin; Heikki oli lentokentällä vastassa. Eevan keittämän aamukahvin juotuamme alkoi työ Mari Kyyrösen kanssa: muistiinpanoja ja nauhoitusta. Puheenaheina olivat Venehjärven ja Vuokkiniemen talot ja niiden asukkaat, lähinnä sen perusteella, mitä olin kuullut kesällä 1968 Vuokkiniemessä käydessäni. Sitten Mari luetteli mm. miehensä äidin äidiltä, Kauron tytöltä Matrjo Mäkelältä, joka oli Tšenasta, kuulemansa runon elämäkumppanin hankinnasta Suomen puolelta Paltamosta: ”Venäjällä veikko syntyi, Kasvo lapsi Karjalassa, Kasvo vuotta kaksitoista, Piennä päätänsä elätti, Lassa kaiken laulannalla” jne. Miehen ämmö näitä lauloi kun oli ”atavoissa tyttärissä”, ja hän myös ”starinoita sanuo paukutti”. Sitten Mari kertoi pitkän starinan siitä, kuinka ”nahkavenehellä käyväh tšoarintytöt siellä pakanassa moassa”. Starinan ”Tuhkimus tšoarintytöitä vartioimassa” olin kuullut Marilta jo v. 1951 (siinä muodossa se on julkaistukin ”Kultarengas korvaan” -kirjassa s. 86—90), ja hämmästyttävän yhtäläinen oli tämä 20 vuotta myöhemmin kuulemani toisinto. Sen jälkeen tuli uusi Starina, jossa Tuhkimus, ”ilmanikuni laiskimus”, ainoana kolmesta veljeksestä, kävi isänsä haudalla istumassa, kuten isä oli pyytänyt, ja mitä siitä seurasi, kun alkoi mullat liikua ja ukko nousi haudasta.

Välillä tuli puhetta siitä, milloin starinoita sanottiin ja missä starinan sanoja istui kertoessaan: ”illoilla, illoilla se oli se starinan sanonta”, kun piisissä paloi tuli ja istuttiin piirin ympärillä ja ken missäkin siinä lähellä. ”Huomeneksella ei sanottu (starinaa), eikä sitä jouvettu niin istumahkana.” Jos oli oikein mieleinen starina, kiiteltiin kertojaa: ”Voi kun oli kaunis starina, passipo starinan sanojalla!”. Kesällä ei juurikaan starinaa sa-

nottu, työaika nurmilla oli pitkä, vähäiset lepoaikat menivät nukkuessa.

Sitten Mari muisteli, kuinka Väinö Kaukonen oli sodan aikana (syyskuussa 1943) käynyt hänen luonaan ja teellä houkutellettu hänet kertomaan ja laulamaan. Juttu kiertyi Lapukkaan ja sen rannalla oleviin eläjiin. Tuli puhetta Tšenan (nyk. Köynäsjärvi) kylän taloista, jotka Mari luetteli asukkaineen; sitten jatkettiin mahtavan Köynäskosken myllyistä eli mellitsöistä. Kysyttäni Marilta jotakin Jyväskylästä asiaa, hänelle juohtuikin mieleen kertoa eräänä pääsiäisenä, rospuuton edellä, tekemästään matkasta Vienan Kemiin — ainoana naisena rahdinvedossa seitsemän miehen kanssa. Paluumatka jauhokuorman kanssa oli vaarallinen, ”uveh-avantoja” tien molemmin puolin, ja Suopassalmesta melko pitkälti jokivartta oli ajettava ”telmusta” pitkin. Tämä ”telmus” sana, jota Marilta vielä erikseen kyselin, tarkoittaa syksyllä (tulvan aikana) muodostunutta jäätä, joka veden laskeuduttua jää kuivalle. Sitten juolahti Marin mieleen laulu vanhasta miehestä, joka lähtee Sunkuun ostamaan lahjoja mielittetylleen; tämä ei kuitenkaan haluaisi mennä vanhalle miehelle (olen julkaissut sen ”Vienan kyliä kiertämässä” -kirjassa s. 32). Tämän laulun hän oli kuullut poapoltaan, Hökkä-Petrin tyttäreltä Outilta. Oli poapolla muitakin lauluja, joita Mari muistutteli mieleensä. Uudelleen tuli nauhaan myös muuan joiku, jonka Mari oli kuullut (senkin hän oli sanellut minulle jo aikaisemmin, Vienan kansa muistelee s. 62). Ei Marin syntymäkylässä Venehjärvessä eikä Vuokkiniemessä joiuttu, mutta kyllä ”pohjasen perällä”, tiesi Mari, ”ne itsestäh loajittih ne joikumiset”.

Kun joikumisasiasta ei tullut pitempää juttua, Mari jatkoi: ”No mitä nyt? Vieläkö pitäis starinoita?” Muistin hänen kertoneen minulle joskus ”Simois-ukosta” eli Simon Vasseleilta (sukunimi Kirilov) Vuokkiniemessä kuulemansa starinan sepän pojista ja joutsentytöistä (julkaistu ”Kultarengas korvaan” s. 91—99). Pyysin Maria kertomaan sen uudelleen, jotta se nyt tulisi ikuisetuksi kunnan arkistonauhaan. Ja Mari kertoi. Satu on pitkä, joten kesken kaiken Mari huomautti: ”Ei, mium pitäy käyvä tikutus käsih!”. Kun sukankudin oli käsissä, niin starinan sanonta jatkui.

Sadun jälkeen mentiin taas asioihin. Mari kertoi Vuokkiniemen kirkon kohtalosta sen jälkeen kun perhe v. 1924 palasi Suomesta Karjalaan kolmatta vuotta kestäneen pakolaisajan jälkeen. Kirkko oli Marin mukaan ensin ”sotilasklupina”, sitten sotilasleipomona — ja sitten se paloi.

Kyselin vielä Vuokkiniemen paikkoja ja kulkuyhteyksiä. Tuli puheeksi Kaskolan kylänosaan vievällä tiellä oleva ”Lotman silta”. Siitä nimestä Marin mieleen tuli muuan Oulusta kotoisin ollut Karjalassa kierrellyt ja Latvajärvestä Outi-nimisen tytön nainut ”Liukais-Matti”, ”se kun oli kaikki laulan vaikk ois mitä missä nähnyntaikka kuullun, ni se oli kaikki lauluksi pannun”, ja Matti oli tämän sillankin sijoittanut erääseen lauluunsa:

”Liukais-Matti se hirttä veti,
pijan tuli ilta.
Viel ois kestä kerran käyvä
tuoki Lotman silta.”

Seuraava asia oli nahan parkitseminen. Kotitalossa Niskalassa parkittiin, ja appelassa Kyyrölässä samoin. ”Se nahka siellä kum pietti siellä parkkipuisessa ikäh aikah.” Parkiksi otettiin ”pajun kettuo” ja ”koivun rauvusta” (ts. kuoren alla olevaa kerrosta). Nauhan loppuun tuli vielä lyhyt maininta laukunkannosta, jonka Mari on aikaisemmin kertonut perusteellisesti — hänen miehensä

Ontrei kulki näet 8 talvea laukunkannossa Turun ja Salon puolessa palaten Karjalaan vasta helluntain tietämissä ”pellon panolla”.

Nyt Mari alkoi hiukan väsyä — eikä ihme, sillä koko päivän olin häntä puhuttanut ja nauhoihin ottanut 4 tuntia. Illalla ryhdyin vielä tarkistamaan ”Kultarengas korvaan” -kirjaan tarkoitettuja Mari Kyyrösen ja kahden muun vuokkiniemeläisen, Okahvie Mäkelän ja Outi Lipkinän kertomia satuja. Yhdessä kuuntelimme näitä satuja, ja milloin nauhasta kirjoittamassani tekstissä oli kysymysmerkki tai aukko, pysähdyimme sitä kohtaa erityisesti kuuntelemaan. Heikki on tähän yhteistyöhön hyvin perehtynyt, ja hän hallitsee kotimurteensa vaikeimminkin kuultavat seikat, nimittäin sen, onko s suhainen vai terävä, ja sen, onko kerake (tavallisesti *t, n* ja *l*) kova vai pehmeä; näitä seikkoja ei nimittäin aina varmasti pysty erottamaan vanhoilta ihmisiltä, joiden puheelimet ovat jo vähän rappeutuneet ja hampaiden laita on niin ja näin. Mutta pitkään jaksoi olla mukana Mari-mummokin. Häntä kyllä kiinnostivat yksinomaan nauhoista kuulemansa asiat, ei niinkään kertojan kieli, ja asioiden johdosta hän teki omia huomautuksiaan.

”Lopetimme Heikin kanssa klo 23. Sen jälkeen joimme vielä teetä.” Näin on päiväkirjassani, joka jatkuu: ”Päivä oli ollut kaunis, aurinko paistoi, mutten ehtinyt ulkona käväistäkään. Mari-mummo virkeä, innokas kutoamaan. Mutta mennyt kokoon, paastoa taas, syö vain kalaa”.

Seuraavan päivän (tiistai 9. 3. 1971) muistiinpanoni alkavat: ”Koko yön pyryttänyt. Huoneeni (= opiston vierashuone) kovin lämmin. Aamukahvin jälkeen valmistauduin lähtöön Tikanojille, mukana: Tandberg-nauhuri, kamera salamalaitteineen ynnä ne Tatjana Torvisen nauhat, joissa satuja. Heikki otti autoonsa Marin ja minut, matkallaan Paltamoon, jonka yhteislyseossa hän opettaa venäjää.”

Tikanojilla tiedettiin jo tulostamme. Olimme mieluisia vieraita, Mari-mummo tietenkä, mutta myös minä, sillä edellistä tapaamista (1966) hiukan haitanneet epäluulot olivat hälvenneet. Tuota pikaa rakensin Tikanojan pirttiin nauhoitusverstaan, niin että kaikki kolme haastateltavaani saivat äänensä kuuluviin.

Seuraavanlaisista asioista tuli puhetta: *jola*-niminen tervavene, jollaisen ”ruottšimiehet” ostivat Hyrystä, kun Suomeen lähtivät soutamaan; kaskenpoltto, josta eivät tosin paljoa enää muistaneet; Jyväskylän ”äänellä itkijät” Outokiiman Toarie Joutsenlammissa, Miikkulan akka Iro (Tupalassa), Vilunlahen Okku ja Jarassiman Katti (sukunimeltään Karppa). Tatjana Tikanoja kertoi sitten kotikylälleen Jyväskylälle ominaisesta tavasta: ”sroitšana”, siis helluntaina, veivät työt ja emännät tsasounaan ”siiroata” eli rahkaa, jota lastuista tehdyillä puikoilla sitten ”lipotettih syvvä”. Näin tehtiin, jotta ”lehmä pisy tervehenä”. Jyväskylän tsasounaa Tatjana arveli toista sataa vuotta vanhaksi; seinät oli veistetty, ei maalattu, mutta lattia oli maalattu. Ja perseinällä oli naru, johon kävijät sitoivat huiveja ja muuta vaatetta riippumaan, ”jotta tervehenä pisyttäis”. Kun oli puhuttu Jyväskylän ja hiukan Uhtuankin hautausmaasta ja niiden nykytilasta, Oleksi Tikanoja kertoi, että Uhtuan Lammipohjassa vanhat miehet muistelit olevan rappasodan ajoilta suomalaisten hautausmaan, paikalla jota kutsuttiin Rentukaksi; Oleksi oli poikasena siinä juoksennellessaan huomannut sillä kohdalla kymmeniä kuoppia, jotka nähtävästi olivat näitä suomalaisten hautojen painumia. Petrahaudet olivat Olekseille kuulopuheista tuttuja. Isältään Oleksi sanoi kuulleensa, että viimeiset metsäpeurat oli nähty Kaklalahdessa, joka on Uhtuasta parikymmentä kilometriä

Luusalmeen päin. Petroista puhe luiskahti poroihin; niitä Olekseihin aikana oli Uhtuassakin vielä muutamissa taloissa, hänelläkin 7 poroa, jotka hän toi v. 1922 mukanaan Suomeen. Niillä ajettiin heiniä ja halkoja.

Vielä olivat puheena Jyväskylän talot ja niiden asukkaat, erityisesti Suomen puolelta naidut emännät, kiertelevät patasien kauppiat, ruoat, tietäjät, Tatjana Tikanojan äidin mahtavat pritoaniet eli myötäjäiset, kun hänet Alajärveltä tuotiin miniäksi Jyväskylään: 60 paitaa, 20 hametta, 20 esiliinaa, sukkaa laatikollinen, 3 kirjailtua silkkihuivia, 3 myssyä, 2 paria kintaita, 2 tyynyä, lammashahkaiset välyt, höyhenpatja, peitto.

Keskustelujen välissä kuunneltiin Torvisen Tatjanan minulle v. 1968 Jyväskylän Tuossapeässä kertomia satuja, jolloin sain vastaukset niiden kirjoittamisessa ilmenneisiin kysymyksiin. Mutta unohtaa ei pidä, että työnteon lomassa Tatjana oli valmistanut oivan karjalaisen aterian, paaston aikanakin nautittavaksi sopivan, nimittäin herkullisen siikasopan ja sen päälle kiiselä.

Aika riensi nopeasti, mutta työt olivat vielä kesken. Heikki tuli meitä hakemaan opistolle ja ryhtyi heti auttamaan loppujen Outi Lipkinän satujen tarkistamisessa. Mari-mummo meni lepäämään mutta vain vähäksi aikaa. Pian hän taas ilmestyi huoneeseemme, ja asiaakin hänellä oli: hän halusi kertoa ääninauhaan yhden sadun, jonka olimme juuri päivällä kuunnelleet Tikanojilla Tatjana Torvisen v. 1968 kertomana (julkaistu ”Kultarengas korvaan” -kirjassa s. 51–53), mutta ”eri loatuh”, eli niin kuin hän oli sen kuullut ja oppinut Vuokkiniemessä Levienlahen Mikin naiselta Annilta. Mainittu Anni oli Venehjärven Lipposia, ollut naimisissa Vuokkiniemessä Mäkelän Mikin kanssa. Näin sadusta ”Tuhkimus saa kiinni rukiin tallajaan” tuli talteen Marin toisinto, pitkä, paljon monipolvisempi kuin Tatjana Torvisen. Kun vielä sadun loputtua tarkistelin Heikin kanssa loppuja satuja, oli kello 20. Kiireisen kahvinjuonnin jälkeen tavarat kokoon ja Heikin kyydissä lentokentälle — ja ennen puoltayötä olin jo taas kotona Helsingissä.

Heti matkani jälkeen Mari-mummo sairastui vakavasti. Ruoka ei maittanut, ja vatsassa oli jatkuva kipu. Lisäksi vaivasi kova kuume, hengenahdistus ja yskä. Hän joutui Muhokselle Päivärinteen sairaalaan huonossa kunnossa, vettä otettiin keuhkoista peräti 4 litraa. Lääkärit kuitenkin arvelivat, että jonkinlaisia selviämismahdollisuuksia oli olemassa, koska Marilla oli vahva ja terve sydän. Huhtikuun 13. päivänä Heikki kirjoitti minulle äitinsä tilasta: ”— — näyttää tapahtuvan se ihme, että vielä toipuu, mutta toipuuko entiselleen, on vielä avoin kysymys. Käänte parempaan päin on tapahtunut pääsiäisviikolla. Kuume laski, vedenmuodostus lakkasi, ja vähin erin alkoi ruoka maistua. Lääkärit olivat optimistisia, ellei sitten vain olisi syöpää. Muistot menneisyydestä ovat päällimmäisinä. — — Sairauden aikana on erityisesti tullut näkyviin äidin kiintymys näihin minun lapsiini. Niitä hän eniten kaipa.” Onneksi syövän pelkoon ei ollut aihetta, mutta ankara keuhkokuume puhkaisi esiin piilevän keuhkovian. Heikki raportoi taas 13. 5.: ”— — Nyt on kuume jatkuvasti laskenut ja kuntokin kohentunut, mutta voimakkaat lääkkeet ovat vieneet muistin. Ei äiti puhu mitään sekavia, mutta ei hän liioin muista mitä vähän aikaisemmin on puhunut. Muistot liikkuvat lapsuuden ja nuoruusvuosien tapahtumissa.” Ja 19. 6. 1971 Heikki taas: ”Äiti on edelleen Päivärinteellä eikä ole tietoa milloin pääsee pois. Kyllä hän muuten on kovasti tervehtynyt, mutta muisti meni

sen siliän. En usko että se enää entiselleen palaa”.

Tapahtui kuitenkin ihme: Mari-mummon muisti palasi vähitellen lähes ennalleen. Kun 26. kesäkuuta 1972 olin taas Mieslahdessa, Mari oli henkisesti virkeä, aulis juttelemaan ja halukas lähtemään kanssani Tikanojille ”kielikoulua” pitämään. Olin tuolloin runsaan viikon kestäneellä Kainuun-matkalla, lähinnä tarkistaakseni eräitä ”Polku sammui” -kirjan kohtia ja joitakin kielen seikkoja, kohteina (tässä järjestyksessä) Juuan Ahmovaara (Iivana Karhunen, synt. Vuokinsalmessa), Paltamon Mieslahti (Mari Kyyrönen), Kuhmon Koljonen (Sanni Samulinen, synt. Rukajärven Suuressajärvässä), Kuhmon Vartiuskylän Rimpi (Iivana Ahtonen ja hänen vaimonsa Palaka), Suomussalmen Ylivuokki (Iisu Heikkinen ja Jussi Kinnunen eli Kelloniemen Jussi), Paltamon Mieslahti (Mari Kyyrönen, Oleksi ja Tatjana Tikanoja), Paltamo (Tatjana Niemi, synt. Alajärvässä), Kuhmon Vartiuskylä (Omelie Huovinen, Pekka Huovinen eli Vietto-Petteri) ja Parikkalan kirkonkylä (Moarie Mikkonen, synt. Kostamuksessa).

Kielikoulumme Mieslahdessa alkoi heti aamusta ja kesti klo 14:ään, jolloin minun oli käväistävä opistolla. Sanoin Marille, että hän voi jäädä Tatjanan ja Oleksin luo siksi aikaa. Tähän Mari: ”Ei ole kiirettä kivellä, eik ole huolta huuhamarella”. Välillä käytiin Paltamon kirkolla tapaamassa Uhtuan Alajärven synnynnäistä Tatjana Niemeä eli Mihejavaa (synt. 1882) ja sen jälkeen vielä jatkui kansanopistossa Marin haastattelua. Ihmeellisesti hän jaksoi muistella pitkän päivän iltaan saakka, vaikka välillä kuuluvasti haukottelikin. Klo 21 aikaan Mari pääsi minulta rauhaan, kun Heikin kanssa lähdimme Ristijärvelle hänen huvilalleen Iijärven rannalle saunomaan. Päivän ohjelma oli ollut sangen tiukka, eihän tällä tavalla saisi hyvää kertojaa rasittaa, sen hyvin ymmärsin, mutta aikaa oli vain tämä päivä, huomenaamulla kun oli lähdettävä uuteen kohteeseen: Kuhmon Rimmille, rajan pintaan.

Yli yhden matkan tein Mari Kyyrösen luo Paltamon Mieslahteen, 3.—4. 10. 1974, ennenkuin perhe muutti Lapualle.

Lapualla Mari-mummo yhä enemmän eläi kotipuolensa muistoissa ja kuvitelmissaan suorastaan kotipuollessaan, milloin syntymäkylässään Venehjärvässä, milloin Vuokkiniemen Pokostalla. Siteet nykytodellisuuteen höllönevät jatkuvasti. Kun 3. kesäkuuta 1976 vielä tapasimme, Mari kyllä heti tunsu minut ja kertoi niistä näitä, mitä mieleen juottui, kotipuolestaan. Vielä vuoden kulluttua, 1. 6. 1977, Heikki kirjoitti minulle äitinsä voinnista mm.: ”Äitikin on joka päivä jalkeilla, vain joinakin öinä tekee lähtöä Venehjärven Niskalaan (siis syntymäkotiinsa) ja pyytää jotakin lapsista saattomieheksi. Tässä viikko sitten oli jo (aamulla) kolmen aikaan puokeissa, huivi Karjalan tapaan sidottuna, tavaranytytti toisessa ja käsilaukku toisessa kädessä menossa ovelle, kun heräsin. Kysyin ”mihin olet menossa?”. Vastaus: ”Ka sinnehän mie Njokanniemen, pitäy lähtie katsomah meitin ne vanhuksel sielä eletäh. Eihän sielä ole vet ketänä katsojua. Lehmätki pitäy piästyä aholla.” Sellaista hänen elämänsä on nykyisin. Toisinaan ajattelen: jospa se äiti sitten tuonilmasista päin pääsee käymään siellä rakkaimmilla paikoillaan.

Marin elämä kului hyvien ihmisten parissa, vaikka Vuokkiniemestä 1944 lähdettyä monella paikkakunnalla, Ruotsissakin puolisenkymmentä vuotta. Sen jälkeen kun hän joulukuussa 1952 palasi Ruotsista Suomeen, hän ensin asui Lapualla Heikin kouluttajan pastori Taito Lumpeen kodissa, mutta kesästä 1954 lähtien kuolemaansa saakka Marilla oli elosijana hänen nuorim-

man poikansa Heikin ja miniänsä Eevan koti, ensin Ylihärmän Rannanjärven koulu, sitten syksystä 1957 Kemijärven Kuusivaaran kansakoulu, vuosina 1961—75 Paltamon Mieslahden kansanopisto, ja vihdoin Lapua, jonne Heikki tuli opettajaksi Haapakosken kansakoululle. Heikki ja Eeva hoitelivat vanhaa äitiä hyvin, mistä Mari usein minulle liikuttuneena kertoi. Heikki osasi kuunnella äitinsä kertomuksia Venehjärvestä ja Vuokkiniemestä, vaikka niissä tavan takaa toistuivat samatkin asiat. Ja kuuntelemaan oppivat myös lapsenlapset, joille Mari kertoi pitkiä satujaan — niitä lapset eivät tosin kaikin kohdin ymmärtäneet — ja hyräili lauluja, milloin lastenlauluja, milloin muitakin.

Marin elämän viimeiset vuosikymmenet kuuluivat siis Heikin perheen yhteydessä. Ei hän salannut tyytyväisyyttään siitä, että vielä lähempänä viittäkymmentä oli synnyttänyt Huoti-pojan. ”Johan miula ois ollut kyllitellen näitä lapsie” ilman Heikkiäkin, nimittäin yhdeksän, sanoi hän, mutta v. 1927 syntyi Vuokkiniemessä vielä kymmenes, Huoti. ”Kasvata vain poikoa hyvästä”, kehotti Marin anoppi — ja hyvin Mari poikansa hoiti kaikissa vaihtelevissa oloissa. Poika jäi elämään äitinsä vanhuuden turvaksi.

Mari Kyyrösellä oli onni säilyttää suuret hengenhajansa yli 90 ikävuoden. Hän oli syntynyt v. 1883 Venehjärven kylässä Niskalan suuressa yksinäistalossa, ja vielä syksyllä 1974 haastattelu oli tuloksellista. Jos laatisin luettelon siitä, mitä kaikkea Mari Kyyrönen minulle ehti kertoa, niin tuo selvitys olisi pitkä. Se sisältäisi kertomuksia elämän arjesta Venehjärvässä ja v. 1903 alkaen Vuokkiniemen Pokostalla Kyyrölässä, mainittujen kylien asukkaiden sukuhistoriaa, merkittäviä tapahtumia, elämäntapaista, melkoisesti runojakin. Eivät itkuvirreitäkään olleet Marille outoja. Vain vähän niitä tosin tuli häneltä talteen; hän ei ollut niihin erityisen halukas, koska arveli jo paljon unohtaneensa itkusanoja, ja itkuissa sanat ”ne pitäis peäksekkäh panna hyvästä”, kuten hän tähdensi.

Karjalaan liittyvissä töissäni Mari Kyyrösen kertoma tieto on aivan keskeisellä sijalla. Määrältään eniten sitä on teoksessa ”Vienen kansa muistelee” (1958) ja satukokoelmassa ”Kultarengas korvaan” (1971), mutta runsaasti myös toistaiseksi viimeisessä kuvauksessani ”Vienen kyliä kiertämässä” (1978). Kokoelmassa ”Vienalaisia lastenlauluja” (1973) on kolmattakymmentä Marin laulua, ja valikoimassa ”Karjalaisia sananlaskuja ja arvoituksia” (1976) on toistasataa hänen sananlaskuaan ja lähes puolensataa arvoitusta. Myös muutamissa artikkeleissani on Mari Kyyröselältä saatua tietoa. Edellisten lisäksi on vielä muistettava, että tekeillä olevaan suureen Karjalan kielen sanakirjaan olemme, vaimoni ja minä, poimineet muistiinpanoistamme suuren joukon Marin sanoja, jotka siinä ovat näytteinä Vuokkiniemen murteesta.

Edellä olen jo ohimennen maininnut, että Mari Kyyröstä haastatteli jo Väinö Kaukonen syyskesällä 1943, toisella sodanaikaisella keruuretkellään karjalaiskylissä. Mari Kyyrösen haastattelijoiden joukkoon liittyi v. 1967 vielä Juha Kouvo. Hän äänitti Marin kertomaa perinnettä silloin ja seuraavana vuonna yhteensä peräti 24 tuntia. Tämä nauhaerä, joka on tallella Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa, on arvokas lisä Mari Kyyröselältä tehtyihin muistiinpanoihin.

Edellä olevista hajapiirrelmistä näkyy, että Mari Kyyrösen asema karjalaisen perinteen talteen saamisessa on ollut erityisen merkittävä. Tähän ovat johtaneet monet syyt ja sattumatkin — sekin sattuma, että hänet jo

Hei heimolaiset!

TERVEHDYS POHJOIS-KANADASTA

Niina Kyöttinen.

Olen ollut täällä jo reilut 1 1/2 kuukautta ja aika tuntuu ihan hurauttavan ohitse; työtä riittää yllin kyllin ja kaikki ihmiset ovat olleet kerrassaan fantastisia, joten koti-ikävä pelkoa ei ainakaan vielä ole syytä odottaa.

Taidanpa vähän kertoilla itse Whitehorses kaupungista näin heti aluksi. Asukkaita on vain noin 14600, joten mikään miljoonakaupunki tämä ei todellakaan ole, mutta sitäkin ystävällisempi. Alkuperäiskansat so. intiaanit ja eskimot ovat ihan jokapäiväinen näky, minä vaan en osaa erottaa intiaania eskimosta, molemmat ovat tummia ja he kaikki näyttävät samannäköisiltä. He ovat tosin aika kurjasti puettuja ja likaisiakin — poikkeuksiakin löytyy — ja etenkin vanhempi sukupolvi on vähän liiankin mieltynyt ”tuliliemeen” ja sen tähden parveilee paikallisen Alkon tienoilla. Mutta muuten minusta on jännää tarkkailla heitä, koska he ovat todella erikoisen näköisiä verrattuna meikäläisiin. Ja

v. 1951 tapasin —, mutta ennen kaikkea se, että Mari oli hyvämuistinen, sujuvapuheinen, auliisti kertova. Hän antoi itse arvoa tiedolleen, siksi hän halusi saada sen talteen niin runsaana ja täydellisenä kuin mahdollista. Yksinäisyydessä, hiljaisuudessa — ja niitä hetkiähän hänellä oli paljon — hän mietiskeli vanhoja asioita, osaksi siksin — kuten hän minulle kerran nimenomaan sanoi —, että muistaisi sitten kertoa, kun niitä taas kysytään. Voi myös sanoa, että se ympäristö, jossa Mari Kyyrösen elämänsä viimeisen neljännesvuosisadan eli, siis hänen nuorimman poikansa perhe, oli hyvin otollinen perinteen säilymiselle. Siinä annettiin mummon puheille arvoa, häntä kuunneltiin, ja Heikki osasi johdatella esiin äitinsä muistin lokeroista monia asioita, jotka olivat unhoon vaipumaisillaan.

Kun Mari Kyyrösen elämänympäristö oli tällainen, merkitsi se paljon myös karjalaisen tiedon tallentajille, vaimolleni ja minulle. Se merkitsi tietysti runsaita tuloja, mutta se merkitsi myös kiintymystä kunnioittamamme vanhukseen. Meitä lämmitti suuresti se, että huomasimme tuon kiintymyksen molemmipuoliseksi.

sitä paitsi kyllähän intiaani on sentään ihan muuta kuin valkoihoinen, ei heihin nyt ihan joka päivä törmää siellä Suomessa. Toisaalta, kun olen katsellut lännen elokuvia, joissa intiaanit riehuvat sulkiineen ja sotamaalauksineen, en oikein tiennyt tai osannut odottaa, miltä tämän päivän intiaani todella näyttää. No, nyt tiedän. Ei mokkasiineja eikä sulkia, vaan farkut, tennistossut ja toppatakki niin kuin muillakin. Jotkut ovat kertoneet, että he humalapäissään saattavat käydä kimppuun, mutta useimmiten eivät, jos vaan antaa heidän olla rauhassa. Tähän mennessä ei onneksi ole tarvinnut tehdä tuttavuutta niissä merkeissä.

Kaupungin läpi virtaa joki, Yukon River, ja vesi on niin puhdasta ja kirkasta, että kuulemani mukaan sitä voi juoda ihan sellaisenaan jos vaan nyyppi suurimmat roskat ja havunneulaset pois. Ja virta on todella voimakas. Ei paljon parane mennä aamu-uinnille, sinnehan jäät ja pitkäksi aikaa jäätkin.

Yukon on täynnä historiaa, varsinkin kultakuumeen ajoilta. Vielä tänäänkin joen varrella kiemurtelevat polut ja kärrytiet, joita pitkin uudisraajat ja kullantekijät kantoivat veneitään, jos virta oli liian voimakas melottavaksi, ovat käytössä ja tuntuu ihmeelliseltä ajatella, että kun kulkee näitä polkuja, ne ovat tarkalleen samassa kunnossa kuin noin 100–150 vuotta sitten ja että todella astuu samoja jalanjälkiä kuin kullankaivajat aikoinaan. Metsää ja vuoria riittää silmäkantamattomasti ja ei ole ollenkaan epätavallista tai ihmeellistä, vaikka joskus metsiä samoillessa joutuu paikkaan, jossa kukaan muu ei koskaan aikaisemmin ole käynyt, tai jos vaikka karhu tallustelee vastaan (Huh! Eipä ole onneksi sattunut omalle kohdalleni.) Luonto on todella kaunista ja ennen kaikkea koskematonta ja niin puhdasta.

Nyt vaihdan aihetta ja siirryn varsinaiseen työhöni. Kaupungissa on taitoluisteluseura, Whitehorse Figure Skating Club, ja jäsenmäärältään se on melkoinen ottaen huomioon koko kaupungin asukasluvun. Jäseniä on kaikenkaikkiaan n. 3000. On innokkaita harrasteilijoita ja on lahjakkaita kilpaluistelijoita. Taso tosin ei ole päätä huimaava, mutta kaikki ovat sitäkin innokkaita oppimaan. Luistelua on n. 20 tuntia viikossa, sunnuntait ovat vapaapäiviä. Herätys on 5.15 ja jään on oltava jo klo 6. Kroohh!!! ZZZ!! Ei kuulosta mitenkään herkulliselta, vai mitä! Mutta aikaisiin herätyksiin olen jo tottunut kaikkina niinä vuosina, jolloin itse kilpailin. Ensimmäinen kilpailuni on viety kunnialla päätökseen. Se oli seuran sisäinen karsinta tämän kuun lopulla oleviin Cariboo-Worth Central Regionals-mestaruuskilpailuihin (en oikein osaa suomentaa moista, Suomessa ei taida olla ihan vastaavanlaista kilpailua). Edustusjoukkue on siis valittu ja toivotaan oikein hyvää menestystä. Pitäkää peukkuja.

toivotteleepi NIINA, 10. 10. 1979

Bohatalla i kukko muniu. Tverin Karjala, Zaharova.

— Sianlihan kulutus henkeä kohden oli vuonna 1966 vain 15,5 kiloa, viime vuonna se oli 27,8 kiloa ja vuoden 1985 kulutusluvuksi ennakoidaan jo 35 kiloa.